

УДК 811.161.2'372.23

ББК 81.031.4

Оксана Ципердюк (Івано-Франківськ)

ТЕОНІМ „БОГ” У ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ: СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті на матеріалі поетичних текстів Олександра Олеся проаналізовано лексико-семантичну структуру теоніма "Бог" та досліджено функціональне навантаження цієї релігійної власної назви.

Ключові слова: *онім, теонім "Бог", сема, поетичне мовлення, Олександр Олесь.*

Активний розвиток і дослідження в останні два десятиліття релігійного стилю сучасної української мови, з одного боку, та зростання зацікавлення питаннями ономастики в українському мовознавстві, з іншого, зумовили появу низки наукових розвідок, присвячених проблемам релігійної онімії. Так, Г. Тимошик [20] досліджує біблійні власні назви в українських перекладах Святого Письма, В. Федонюк [22], І. Фаріон [21], С. Медвідь-Пахомова [11] простежують вплив християнства на український антропонімікон, І. Бочарова [1], Н. Остах [15] вивчають лексико-семантичні та граматичні особливості назв релігійних свят, М. Лесюк [9] аналізує назви святих осіб. Семантико-стилістичну характеристику релігійних онімів та відонімних утворень в українській поезії 60-80-х років ХХ ст. здійснює Ю. Браїлко [2]. Значеннєві трансформації та образотворчі можливості релігійних власних назв (разом з іншими групами церковно-релігійної лексики) у художній прозі ХХ ст. розглядає А. Ковтун [6].

Проте найбільшу увагу мовознавців привертають теоніми. Частину таких досліджень здійснено в рамках когнітивної лінгвістики. Це праці Т. Вільчинської, яка розглядає концепт *Бог* у поезіях Б.-І. Антонича [3], сакральні концепти *Бог*, *Богородиця*, *Святість* на матеріалі поетичних текстів барокових письменників І. Величковського та Г. Сковороди [4]; наукові розвідки П. Мацьківа, який простежує репрезентацію концепту *Бог* в українській мовній картині світу, зокрема фольклорному й біблійному дискурсах, а також у лексикографічних

працях [10]. Семантику теонімів *Бог*, *Ісус Христос* усе більше аналізують на матеріалі художньої літератури, зокрема й сучасної (Ю. Стежка [18], А. Ковтун [7; 8], Ю. Сенів [17]). Це зумовлено тим, що релігійно марковані власні назви, які становлять окремий пласт релігійної лексики і є однією з важливих груп загальномовної онімії, „мають великий виражальний потенціал” [2, 2] і стають одними з найважливіших елементів художнього тексту.

У зв’язку з цим семантико-стилістичний аналіз теоніма *Бог* у поетичному мовленні Олександра Олеся, що є метою нашої статті і не був предметом спеціального лінгвостилістичного дослідження, вважаємо актуальним і новим. Окремі групи сакральної лексики, зокрема агіоніми та назви священних будівель, у творчості Олеся розглядає Н. Піддубна [13]. Концепт *душа* на матеріалі поезії Олеся аналізує К. Голобородько [5]. Функціонування лексеми *хрест* у поетичних текстах митця ми вже розглядали в одній зі своїх праць [23]. Завдання пропонованої статті – простежити семантичні особливості теоніма *Бог* у поезіях Олександра Олеся та дослідити функціональне навантаження цієї сакральної власної назви в аналізованих художніх текстах.

Загалом поезія Олеся демонструє активне використання сакральної лексики, виявляючи „єдність релігійності й поетичності” [16, 7] та підтверджуючи думку Т. Салиги, що „споконвіку українське художнє слово жилили християнські ідеї” [16, 7]. Релігійність світовідчуття Олександра Олеся, його християнську віру та її вияв у багатьох віршах митця підкреслює й літературознавець М. Неврлий [12, 65].

Тому, закономірно, одним із найуживаніших серед релігійних онімів, засвідчених у поетичних текстах Олеся, є теонім *Бог* (148 слововживань).

Найповніше семантичний обсяг власної назви *Бог* та однозвучного апелювання *бог* відображає новий академічний тлумачний Словник української мови: „БОГ, рідко БІГ, ч. 1. род. Бога, бібл. (з великої літери). Творець і володар Всесвіту, усього суцього, який керує світом. [...] 2. род. бога. Згідно з політеїстичними віруваннями кожна з кількох або багатьох безсмертних істот, наділених надприродною могутністю, які зазвичай є предметом поклоніння. [...]; // чого, перен. Найбільший умілець у чомусь, наймогутніший володар чого-небудь. [...]

3. *тільки мн., заст.* Зображення Бога чи церковних святих; ікони, образи” [18, 569]. Як бачимо, у першому значенні аналізована полісемантична лексема є власною біблійною назвою, що засвідчує і її правопис, в інших – виступає загальним іменником. Саме опозиція „онім / апелятив” і правописна розбіжність зумовили те, що деякі мовознавці розглядають їх як дві різні лексеми: *Бог* і *бог* [19]. На наш погляд, важко заперечити очевидний семантичний зв’язок між ними, відображений у словниковій статті. Зокрема близькими є перше й друге пряме значення: семи „безсмертність”, „надприродність”, „предмет поклоніння”, які містяться у другому значенні, цілком стосуються й першого (це підтверджують дефініції християнського оніма *Бог* у богословських і релігієзнавчих словниках). Глумачний словник фіксує й велике число стійких сполук із компонентом-онімом *Бог* (та його синонімами *Господь*, *Христос*), у яких закріплений споконвічний зв’язок українців із Богом, віра в його силу й залежність від його волі, надія на Божу допомогу.

Уживання теоніма *Бог* у поетичному мовленні Олександра Олеся виявляє насамперед християнські основи світогляду митця, який визнає існування Творця, прославляє його велич, мудрість і любов, розуміє залежність від Всевишнього кожного живого створіння, у тому числі й людини, усвідомлює відповідальність людей за свої вчинки перед Господом, у „сумні” хвилини „*темряви*” покладається на Божу волю, милосердя й підтримку, вірить у Божу силу і навіть диво. Пор.: *Офір, лицарства, перемог... / Хіба це так вже неможливо, / Коли великий, мудрий, Бог / Створив вас з нами, дивне диво!* [697] (тут і далі, цитуючи поетичні тексти, у квадратних дужках указуємо лише сторінку, покликаючись на повне видання творів Олеся [15]); *Я знаю вас, нащадки запорожців, / Я вірю, вірю, Боже, як!* [657]; *Хвалять Бога і природу / І життя поклони б’ють* [628]; *На все ти, Боже, дав пораду, / На шуку дав гака...*[827]; *А світ... а світ такий широкий, / І сяє сонце всім одно, / І Бог звелів любить давно* [653]; *Що робиш ти, Боже, / З людської кар’єри* [867]; *Хіба не вірите ви досі, / Що єсть і Бог, і Божий суд?* [715]; *Що скажу я Богу / Про свої гріхи... / Ой горіти ж мені вічно / В пеклі та смолі* [653]; *Ми на землі благами Бога / Щоб братній край благословив* [485]; *Та милостивий Бог буває...* [877]; *Багато в світі своїм ім’ям, Боже, кормиши сиріток убогих!*

[563]; *Плюнути ти хочеш!?* / *О, не смій! Не смій!* / *Бо злетить до мене / Бог великий мій!* [421]; *Сам милосердний Бог, здавалось, / Зійшов і ходить по землі* [511]; *Стогне смерть, життя сміється: / Переможе світлий Бог!* [530]; *Та я хотів у Вас спитати, / Як Бог вас досі уберіг?* [556]; *Із дна мого серця я ліру дістав, / Що Бог мені раз серед темряви дав* [653]; *І струни-проміння на кобзи сумні / Повісить нам Бог в нагороду* [252]; *І я до Бога проказав / Благально і журливо: / „Мені ти зроду крил не дав, / Яви ж тепер хоч диво”* [614].

У поезіях Олеся Бог є уособленням чеснот, моральним авторитетом, якому поклоняються і справедливого суду якого бояться. Якщо ж змальовано негативного героя, то він Бога не боїться чи навіть осуджує Творця: *Що один з трьох синів звавсь Івашечко... / Бога не бовся, / Хати відцурався, / До панів найнявся, / Килимом під чоботи панські послався* [138]: *То бліді його уста, / Скривлені від гніву, / Ганять Бога, і Христа, / І Пречисту Діву...* [224]. Таким чином, теонім Бог виконує характеризувальну функцію.

Бог – це краса й гармонія, утілені насамперед у природі. Митець же, коли втрачає сакральний зв'язок зі світовою гармонією, не може творити, духовно гине:

*Чому не радує весна,
Коли весь ліс, як арфа грає,
А струни Бог перебирає,
Рука його ясна.*

*Моя ж бандура на стіні,
Вітри душі її ламають,
А струни порвані не грають,
І Бог мій у труні* [590].

У наведеному фрагменті поезії онім Бог виступає в антитезі, набуваючи в другому образному вживанні нетипових конотацій і виявляючи оказіональну сему „смертність”.

Олесь зчаста змальовує образ сплюндрованої України, передаючи почуття безнадії і відчаю, яке огортає її лицарів і співців; і тоді Бог уособлює не просто милосердя, а останню надію: *Наша вітчизна, наша країна – / Труп недотлілий,*

сумна домовина. // Дайте на неї нам кинуть квіток, / Дайте останній забити
звіздок. / Вмерти б, але ми примушені жити, / Грати на кобзі, [тим] і тужити. / В
море б! Ах!.. там, на зеленому дні, [Жде нас лиш **Бог** на коні] [635]; Я чую
смерть... **О Боже** чулий! / Спини її, спини її! [596]; **І тільки Бог** нас чує на землі
[657]; **З високих гір і скель** упали ми в безодню, / На крилах вчора ще – плазує ми
сьогодні, / Але наш **Бог** – все ж **Бог**, і недосягнена мета / Цвіте і досі нам [494].
Бог завжди виступає на боці скривджених, є їх підтримкою: **І верх за ними буде в**
бої – / **Сам Бог** попереду рабів!! [77]; „Діти, здійсніть заповіді, – **Бог** за вас!” [80].

Визнаючи Божу велич і силу, ліричний герой у вірші „З пісень неволі”
усвідомлює безсилість смертної людини й прагне уподібнитися Богові, щоб
змінити хід історії: **Коли б був я Богом** дужим, **Я б приніс на землю сонце**, / **Щоб**
земля не розлучалась / **І не плакала по йому**. / **Та**, на жаль свій, я – людина... [73];
Чом же я не Бог великий? [74].

Досить часто в Олесевих віршах онім **Бог** функціонує в ролі адресата
мовлення, до якого звертається ліричний герой: **Зглянься, Боже**, переможе душу
гріх [758]. Зазвичай такі звертання, які є виявом спілкування з християнським
Богом і переконливо засвідчують віру в нього, підсилюють свою експресію,
стилістичну виразність частками та повторами: **О Боже**, зглянься на дітей [717]; **О**
Боже, день благослови, / **Дай мир і тишу** раювання! [468]; **О Боже**, **Волю** захисти
[274]; **О Боже, Боже**, пощастить / **Назад хоч** декому втекти [868]; **О Боже, Боже**,
дай же сили / **Приспати жаль** в душі дурній [707]; **О Боже!** **Без меж** милосердя
твое / **І правда, о Боже**, на світі ще є [745]. Особливою емоційною насагою
сповнені поширені звертання: **О Боже мій милий!** **Пошли мені розум!** [568].
Звертання **Боже** у фігурах повтору виконує й текстотвірну функцію: **Та як ще тут**
можна, щоб в дяку до Бога / **Не вирвались щирі із серця слова?! Пошли ж ти їм,**
Боже, **за працю** / **Багаті жнива;** **Пошли ж ти їм, Боже**, **багатії жнива** / **За працю**
велику, за муки всі їх [569]. Звертання до Бога з певними проханнями, разом з тим,
мають виразний молитовний характер. Пор. також: **Молюсь... Лише молюсь,**
благаю, / **Шукаю Бога** в небесах; **О Боже**, змий з землі своєї, / **Як мак, червону**
людську кров; **Молюсь! Лише молюсь, благаю**, / **Шукаю Бога** в небесах [535].

В останньому прикладі спостерігаємо виразне розмежування понять „людина” і „Бог” через семи „висота”, „наприродність”, характерні для вживання оніма *Бог* і в мовостилі інших поетів [2, 10]. Названі семи теоніма *Бог* виявляються й тоді, коли в поезіях Олеся звучить прагнення кожної віруючої людини поєднатися з Небесним Отцем: *З небом, з Богом я зіллюсь, / З сяйвом Вишнього, з тобою.* [201]; *Вгору! вище! аж за хмари, / Там, де Дух людський летить, / І, любуючись ланами, / Поруч з Богом гомонить* [443]; *Коли б швидше жити / Та угледіть Бога* [653].

Змальовуючи хвилини піднесення „в боях кривавих з ворогами” [541], ліричний герой (Олесь) вірить у підтримку Всевишнього, який наблизився до людей, зглянувся над своїм народом і готовий йому допомогти. У такому випадку, хоча й спостерігається послаблення сем „висота”, „надприродність” у власної назви *Бог*, але через її вживання підсилюється урочистість, піднесеність поетичного тексту: *О дивний мент! О дивний час! / Весь всесвіт дивиться на нас. / Сам Бог над нами став, здається, / І чуть, як Боже серце б'ється. // Сам Бог байдужість переміг / І на похмурих хмарах ліг, / І звідти стежить за полками, / Готовий кинуть блискавками* [541]. Антропоморфізм теоніма *Бог* посилюється в поезіях, де змальовано жахи й випробування голодомору, війни, коли Всевишній є останньою надією, спускається на грішну землю, співчуває людям, підтримує їх у боротьбі зі злом, перебирає на себе людську природу і таким чином наснажує навіть у безнадійній ситуації: *А марко грає, що Бог іде. / Не стало Марка: упав голодним, / Упав на землю мерцем німим... / Засяло сонце над ним, холодним, / І Бог в задумі схилився над ним* [423]; *Пішов туди, де регіт дикий / Душив ридання, стогін, крики, / І крізь туман я вгледів там, / Як плакав Бог, безсилий сам; І Бог обняв мене крилом, / І вийшли ми, змагання повні, / І вдвох боролися зі злом, / Аж доки впали непритомні* [417]. Наведені контексти актуалізують, окрім закономірних, передбачуваних для оніма *Бог* сем „милосердя”, „співчуття”, „надія”, і нетипову сему „безсилість”. Сема „надприродність” збережена лише в останньому прикладі (крило замість руки вказує на Божу природу).

Попри виразний антропоморфізм теоніма *Бог*, він переважно все-таки вживається в значенні триєдиного християнського Бога. І лише в окремих випадках

алюзії з Біблії дозволяють нам припустити, що онім *Бог* номінує саме Ісуса Христа, пор.: *Я чув давно, колись ще змалку: / Сам Бог приходить до води, / Сам Бог відвідує рибалку. / Сам Бог сідає, розмовля / Про пережите, про майбутнє; / І можна бачить стежку ту, / Якою Бог до вас приходив* [553].

Проведений аналіз засвідчив, що в поетичних текстах Олеся теонім *Бог*, окрім ядерних сем „творець”, „володар”, „предмет поклоніння”, „безсмертність”, „надприродність”, зафіксованих тлумачними словниками, актуалізує й очікувані конкретизувальні периферійні, але загалом позитивні семи: „мудрість”, „велич”, „всесильність”, „любов”, „милосердя”, „справедливість”, „охоронець”, „помічник”, „рятівник”, „джерело натхнення”, „останній притулок душі”, „остання надія”, „зразок для наслідування” та ін. Оказіональними є семи „смертність”, „безсилість”.

Саме позитивні характеристики Бога стають основою для уживання лексеми *Бог* у порівняннях: *Хтось стоїть, очей не зводить, / Наче з Бога, з Клеманса* [828]; *Подібно я до келиха припав устами / І п'ю нектар, мов усміх сонця того, / Мов голос Бога слухаю душею* [740]; *Наче впали мертві стіни, / Наче в небі Бог проснувся, / Наче прапор України / Понад світом розгорнувся!* [805].

Проте вживання оніма *Бог* може супроводжуватися й негативними конотаціями з актуалізацією сем „байдужість”, „жорстокість”, „покарання”. Переважно нарікання на Бога досить м'які: *Забутий Богом і людьми, Сумує жертвенник народний* [119]; *А люд блукає по пустині, / І Бог далеко від землі* [210]; *Далекий Бог не чує їх, / А мати плаче біля його* [717]; *До райської брами! Щоб вгледів нас Бог, / Бо він нас не баче із раю* [251]; *Здавалось, Бог його прокляв, / Здавалось, кинув на наругу / І дав йому невільну тугу, / Але найменшу честь одняв* [746]. Іноді слова на адресу Бога різкіші, навіть іронічні: *І прокляв я Бога, що родив мене / Скаржитися в простір на буття сумне* [597]; *Боже всесилий! Чи зміг би ти вигадать / Муку ще більшу, гіршу, тяжчу?!* [85]. Такі семантичні модифікації зазвичай умотивовані ідейно-тематичним задумом автора, який зображує страждання бездержавної української нації в боротьбі за волю, передає безнадію й розпач у хвилини розчарувань, коли навіть Бог – остання надія – мовчить.

Нерідко характеристики Бога суперечливі. Пор. функціонування теоніма *Бог* у складі антитези, що допомагає Олесеві показати панування зла, жахіття війни, з одного боку, і Боже співчуття, захист, любов, красу, надію на омріяну вистраждану волю, з іншого: *Здавалось – Бог його навек прокляв...; Він [народ] гнів в землі... і, може б, гнів віки, – / Не стернів Бог... Озвався громами, / Заплакав мідними дощами / І кинув гніву блискавки* [276]; *Неситий Бог нап'ється крові / І розіллє вам океан / Краси, і волі, і любові / Для ваших душ і ваших ран* [295].

Абсолютним синонімом до оніма *Бог*, як підтверджує етимологічний аналіз, виступає іменник *Господь*, який у поезіях Олеся зазвичай актуалізує семи „допомога”, „винагорода”, „праведність”, „покарання”: *Щоб нам затуманить наближення смерті, / Нам діток Господь для утіхи дає* [264]; *Ще, може, нам Господь допоможе / Із лісу вийти на шляхи; Ще, може, нам Господь допоможе / І вас узяти в приймаки* [516]; *Немов до нього хтось із раю / З дарунком Господа прийшов* [487]; *Дайте покараним праведним Господом* [135]; *Порветься в Господа терпіння, / І сам Господь з мечем злетить!* [264]; *Тим часом карою страшною / карає нас Господь за щось* [876].

Теоніми *Бог*, *Господь* засвідчені і в складі стійких зворотів, переважно у формулах мовленнєвого етикету, уживання яких у поетичному тексті пожвавлює оповідь, надає йому розмовного характеру, а в сатиричних творах створює ще й іронічний відтінок: *І живу тут, слава Богу, / Наче риба у воді* [835]; *Не марнотрат я, не пилка, / Зате навек своє життя / Я забезпечив, Богу дяка* [821]; *Аж ось уже півні співають, / І молодих самих лишають. / Пошли їм, Боже, довгих літ / І збережи всім маків цвіт* [879]; *А я дивуюсь, їй же Богу, / Чом всі дають мені дорогу* [842]; *Вічно казяться студенти – / Гедзь в них, Господи прости* [868]; *... що доляри і фунти / Тануть, Господи прости* [837].

Окрім онімів *Бог* і *Господь*, Олесь використовує й інші власні назви на позначення різних Божих осіб (у тому числі дескрипції): *Иди, о Вінчі, йди до Бога / І Милосердного проси* [701]; *І всі затихли знову, / Ховаючи хвости, / Благаючи Єгову / Хоч голови спасти* [846]; *Та як виконала Ольга / Помсти лютий заповіт, / Стала думати про Бога, / Про таємний Божий світ; Стала думати про Того, / Хто*

пролив за людство кров [339]; *Серце стислось, душать сльози, / Сине Божий, ти воскрес...*[413]; *О, змилуйсь, Ісусе, як хочеш, як знаєш – / Вже нікуди литись дитячим сльозам* [224].

Уведення онімів на зразок *Милосердний, Син Божий* у поетичний текст зумовлене, на наш погляд, їх більшою семантичною виразністю порівняно з нейтральною лексемою *Бог*. Синонімічні номінації зазвичай підкреслюють одну рису, властивість трансцендентної особи, і це дозволяє їм уживатися в тих чи тих опозиціях з певною стилістичною метою, створюючи, наприклад, відтінок іронічності. Такий ефект, зокрема, спостерігаємо через контрастне вживання оніма *Милосердний* з позитивним значенням та лексем *посуха, голод, вмирає* з негативною семантикою: *Посуха. Голод. Народ вмирає. / Де ж Милосердний? Нема ніде* [423]. Іронічна тональність тексту нейтралізує позитивну семантику теоніма. Подібно номінація *Небесний Пан* в оточенні лексем *осліп, пекло* підсилює свою приховану негативну конотацію (пов'язану з апелятивом *пан*): *Як Ти осліп, Небесний Пане, / За правду нашу пекло встане!! / Віки ж мовчиш!..* [277].

У поетичних текстах Олеся спостерігаємо виразне протиставлення християнського Бога і всіх інших богів, зокрема язичницьких: *У часи ті Бог великий / Не ховався в небесній млі, / А усі боги родились / І вмирали на землі* [312]; *Вже не молюсь ні Богу, ні богам; Дарма я кликав Бога і богів* [418].

Передати почуття, нав'язані неоднозначною і складною суспільною ситуацією на Україні у 20-ті роки ХХ ст., допомагає теонім *Бог* в антонімічній парі з релігійним онімом *Сатана*: *Як Сфінкс, стоїть передо мною / Моя країна жалібна, / Як злука Бога з Сатаною, / Як келих крові і вина* [474]. Порівняння знекровленої війною і розтерзаної України зі злукою Бога й Сатани містить прихований докір на адресу Творця, який допустив страшне тривале кровопролиття.

Онім *Бог* у поезіях Олеся функціонує не лише в численних повторах, порівняннях, антитезі, але і в складі метафори, яка допомагає змалювати „*стен – один суцільний храм*”: *Хтось у дзвони тихо дзвоне, / Бог чи коник степовий* [196].

Оспівуючи почуття любові, виявляючи ставлення ліричного героя до коханої, Олесь ставить її – „*голубку ніжну*” – в один ряд із Богом: *Я б хотів, щоб тую пісню*

із моїх глибин / Пильно слухав вухом серця тільки **Бог** один / Та моя голубка ніжна... [212]. Ліричний герой обожає кохану, поклоняється їй, як Богові, і врешті вона стає його богом: *Вийди! Я нарву квіток / І встелю тобі дорогу, / Як улюбленій, – як **Богу**, / Бо єдиний ти мій **бог*** [201]; *Другого **бога** я не знаю... / Ти **бог** і розум-демон мій! / Одну тебе клянущу й шукаю / В світах, в пустелі світовій* [713]. На нашу думку, саме на основі оніма *Бог* виникає апелятив *бог* у переносному okazіональному значенні „кохана жінка” (таке переносне значення є типовим для апелятива *богиня* [18, 573]).

Велике число вживань лексеми *Бог* у кличному відмінку припадає на вигуківі стійкі сполуки, у яких відбувається певна десакралізація теоніма. Вигуки можуть використовуватися автором для римування, але насамперед передають широку гаму почуттів та емоцій (здивування, піднесення, захоплення, радість, сум, тугу, невдоволення, жаль, співчуття, відчай, безвихідь, розпач та ін.): *Рідний прапор! **Боже мій!*** [827]; *Воля!? Воля!? Сниться, може? / Друже! Брате! Говори! / Що? народ? Солдати?! **Боже!** / Бій... червоні прапори!* [268]; *В час смеркання, в час вмирання / Знов кохання, **Боже мій!*** [758]; *Кипить базар поляками, / Хорватами, словаками, / Гуде, як влітку рій, / Народу, **Боже мій!***[839]; *Місяць квітень! **Боже мій!** / Скільки сонячних надій/ Він мені колись давав* [407]; ***О Боже!** Знову мрії, сни, / І цвіт, і пахощі весни, / І серця цілий світ розкішний* [603]; *Тумани облягли долини й гори, / Їх вітер вже розвіяти не може, / **О Боже!*** [416]; *Я справжній „тоже малорос!” / – **О Боже!*** [841]; *А мені редактор: „Стій! / Що ти пишеш, **Боже мій!**..”* [849-850]; *І враз збагнув: я на чужині.... / І досі?! **Боже, Боже мій!** / В руках у відьми жмут волосся / Мого вже сивого... **О Боже!*** [508]; ***О Боже мій!** Рука моя німа, / Рука моя висить в безсиллі* [533]; *Ти холодна! **Боже, Боже,** / Ти замерзла! **Боже мій!*** [225]; *О, як я змучився, **О Боже, Боже!*** [721]; ***О Боже!** Щастя в нас було! **О Боже,** в нас була Держава! Невже ми втратили її?!* [499].

Особливої емоційної виразності текстові надають вигуки, у складі яких є пестлива форма *Боженьку*. Такі вигуки Олесь вкладає в уста ліричних героїв, передаючи їх стан (фізичне й духовне виснаження, божевілля) у межових ситуаціях, спричинених голодом: *Слинка пішла... Затрусилися руки. / **Боженьку***

милий! Кавалок макухи! [471]; *Ввечері голову вчора одрізала / Галі... дитині моїй, / Вдосвіта, вранці сьогодні поснідала... / Що це я? Що це я? Боженьку мій!* [472]. В останньому фрагменті вигук передає не лише здивування, розпач, але й проблеск свідомості божевільної жінки, яка вчинила страшний гріх і з жахом усвідомлює це.

Таким чином, аналіз семантики та функціонально-стилістичних особливостей лексеми *Бог* у поетичних текстах Олеся виявив, що найчастіше вона актуалізує позитивно-конотативні семи, у тому числі okazionalnі, і лише зрідка – негативного змісту. Теонім *Бог*, як і його синоніми, має широкі виражальні можливості, пов'язані з його належністю до міфонімів. В аналізованих художніх текстах він насамперед розкриває внутрішній світ ліричного героя, виявляє його (а також автора) християнський світогляд, сприяє втіленню ідейно-тематичного задуму поета, виконує образо- й текстотвірну функції. Уживаючись у складі стійких зворотів, стилістичних фігурах (повторах, антитезах, порівняннях), посилює стилістичну виразність, експресивність тексту, надаючи йому різних колоритів: від урочисто-піднесеного до іронічного.

Дослідження функціонування релігійної лексики у творчості Олександра Олеся є перспективним напрямком лінгвостилістичних студій. Окрім теоніма *Бог*, у поезіях митця використовується чимало інших релігійних лексем (*Голгофа, дух, дзвін, молитися, пекло, рай, храм* та ін.), які є невід'ємною частиною його мовоцилю, виконують важливу стилістичну роль у поетичному тексті й потребують ґрунтового мовознавчого аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бочарова І. В. Лексико-семантичні і граматичні параметри назв релігійних свят у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Бочарова Ірина Василівна. – К., 1999. – 17 с.
2. Браїлко Ю. І. Конфесійна лексика у творчості українських поетів 60 – 80-х років ХХ століття (семантико-стилістичний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Браїлко Юлія Іванівна. – К., 2005. – 20 с.
3. Вільчинська Т. Концепт „Бог” у поетичному тезаурусі Богдана-Ігоря Антонича / Т. Вільчинська // Науковий вісник ХДУ. Сер. Лінгвістика : зб. наук. праць. – Вип. ІV. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2006. – С. 137-142.

4. Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII-XVIII ст. : монографія / Тетяна Вільчинська. – Тернопіль : Джура, 2008. – 242 с.
5. Голобородько К. Концепт „душа” в структурі духовного поля (на матеріалі поезії Олександра Олеся) / К. Голобородько // Південний архів. Філологічні науки : зб. наук. праць. – Херсон: Херсонський держ. ун-т, 2002. – Вип. XIV. – С. 336-341.
6. Ковтун А. А. Інноваційні процеси в українській церковно-релігійній лексиці (на матеріалі художньої прози ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Ковтун Альбіна Анатоліївна. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.
7. Ковтун А. Реалізація образотворчих можливостей лексеми *Бог* українськими прозаїками ХХ століття / Альбіна Ковтун // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Вип. 386. – Романо-слов'янський дискурс. – Чернівці : Рута, 2008. – Вип. 386. – С. 91-95.
8. Ковтун А. Традиційне і нетрадиційне в семантиці лексеми *Бог* (на матеріалі прозової творчості Лесі Українки) / Альбіна Ковтун // Леся Українка : зб. наук. праць. – Т. 2. – Луцьк : Волинська обл. друкарня, 2005. – С. 353-361.
9. Лесюк М. Образні найменування святих в українській релігійній літературі / Микола Лесюк // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: зб. наукових праць / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – Вип. 509-511 : Слов'янська філологія. – С. 24-31.
10. Мацьків П. В. Концептосфера БОГ в українській мовній картині світу: біблійний, фольклорний, словниково-діахронний дискурси : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Мацьків Петро Васильович. – К., 2008. – 35 с.
11. Медвідь-Пахомова С. Вплив християнства на антропонімічну систему української мови / Світлана Медвідь-Пахомова // Християнство й українська мова : матеріали наук. конф., 5-6 жовтня 2000 р. – Львів : Вид-во Львів. Богослов. Академії, 2000. – С. 293-301.
12. Неврлий М. Олександр Олесь: Життя і творчість / Микола Неврлий. – К. : Дніпро, 1994. – 173 с.
13. Олесь Олександр. Творча спадщина і сучасність : зб. наук. праць. / [упоряд. О. Г. Ткаченко]. – Суми : Вид-во „Козацький вал”, 1999. – 308 с.
14. Олесь Олександр. Твори : у 2 т. / [упоряд., авт. передм. та приміт. Р. П. Радішевський] / Олександр Олесь. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1 : Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира. – 959 с.
15. Осташ Н. До питання про назви християнських свят українців (*Вербна неділя*) / Надія Осташ // Християнство й українська мова : матеріали наук. конф., 5-6 жовтня 2000 р. – Львів : Вид-во Львів. Богослов. Академії, 2000. – С. 314-326.

16. Салига Т. Ю. Молимоь, Боже єдиний... / Т. Ю. Салига // Слово благовісту: Антологія української релігійної поезії / [упоряд. Т. Ю. Салига]. – Львів : Світ, 1999. – С. 6-39.
17. Сенів Ю. Семантика релігійних лексем *Бог* та *Ісус Христос* у художній літературі кінця ХХ – початку ХХІ століття / Юлія Сенів // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : зб. наук. праць / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – Вип. 509-511 : Слов'янська філологія. – С. 265-269.
18. Словник української мови : у 20 т. / [гол. наук. ред. В. М. Русанівський]. – Т. 1. – К. : Наук. думка, 2010. – 912 с.
19. Стежка Ю. До питання функціонування лексем *Бог* і *бог* в українській мові (на матеріалі поеми „Енеїда” І. П. Котляревського) / Юлія Стежка // Іван Котляревський і світова культура. – Полтава : Українське народознавство, 19987. – С. 185-189.
20. Тимошик Г. Давньоримський ономастикон Новозавітного Канону в новочасних перекладах святописемних текстів українською мовою / Галина Тимошик // Українська історична та діалектна лексика : зб. наук. праць. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2007. – Вип. 5. – С. 225-278.
21. Фаріон І. Вплив християнства на український антропонімікон / Ірина Фаріон // Християнство й українська мова : матеріали наук. конф., 5-6 жовтня 2000 р. – Львів : Вид-во Львів. Богослов. Академії, 2000. – С. 302-313.
22. Федонюк В. З історії розвитку християнської лексики / Валентина Федонюк // Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій : матеріали Всеукр. наук. конф., 13-15 травня 1998 р. – Львів : Вид-во Львів. Богослов. Академії, 1998. – С. 146-151.
23. Ципердюк О. „Хай стануть крилами наші хрести”: семантичний простір лексеми *хрест* у поетичному мовленні Олеся / Оксана Ципердюк // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць. – Вип. 33. – Ч. 1. – К. : Твім інтер, 2009. – С. 446-457.

In the article based on materials of poetic texts of Oleksandr Oles have been analyzed the lexical-semantic structure of teona “God” and investigated the functional significance of this religious individual title.

Key words: *onym, teona “God”, sam, poetic language, Oleksandr Oles*

Опубл.: *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. – Вип. ХХІХ-ХХХІ. – Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету, 2011. – С. 370-375.*